

ÁRPÁS KÁROLY:

Adalékok a cikluskompozíció kérdéséhez I.

Baka István ciklusairól

Mint minden Ady-olvasót, mindig is izgatott a ciklusok kérdése. Középiskolai tanárként évenként szembesülök ezzel a kérdéssel, s a vonatkozó szakirodalom nem irigylendő: há van is valami erről, esetleg egy-egy szerzőhöz kapcsoltnak, mégis kevés ahhoz, hogy erre alapozva a diákoknak megnyugtató választ adhatnék. Pillanatnyilag egyrészt Fónagy Iván termékeny gondolatokat tartalmazó előadásaira és világirodalmi lexikonbeli szócikkeire hagyatkozhatom, másrészt Szigeti Csaba tanulmányára. (Megjegyzések a verses kötetkompozíció természetrajzához, Új Symposion, 1980. 12. sz. 435–440. p.) Az Ady-ciklus mellett ugyanis a kortárs költő, Baka István ciklusszerkesztése érdekel leginkább.

Bár nem a stilisztika tartománya a művek variációs, kombinációs és kompozíciós megközelítése, de mert ciklusokat vizsgálok, ráadásul e ciklusokat diakronikus változásokban – ezért szükségesnek tartom ezt a kitérőt. Annál is inkább, mert a Bakára jellemző alakzatok közül az ismétlések jó része ebből következik, s a többi stilisztikai eszköz alkalmazása (költői képek, beszédmód, közlésmód stb. alakulása) is ettől függ. Szükséges tehát több oldalról megvizsgálni a költő kötetkompozícióit, hogy egy későbbi összehasonlításhoz megteremthessük az alapokat.

BAKA KÖTETEI ÉS CIKLUSAI

Ha a korábbi kötetekben nem is volt feltűnő – hiszen a ciklikus szerkesztés a magyar irodalomban Ady óta járt út –, ám az *Égtájak célkeresztjén* című összegző kötetben föltűnhetett az a gondosság, ahogy Baka újra és újra végiggondolja verseinek a helyét (Árpás Károly, Forrás 1990/9. és Varga Magdolna, Tiszatáj 1990/12.). Érdekes, hogy Szigeti Csaba tanulmánya éppen ezt a kérdést boncolgatja, igaz, Tandori Dezső kötetei alapján. Úgy tűnik, a költő élni is kíván ezzel a többletjelentést létrehozó szerkesztéssel, ti. a beszerkesztett versnek a többihez történő hozzárendelése teremti meg megkülönböztetett jelentését (lásd a számtani sorozatokat!).

A CIKLUSSZERKESZTÉSRŐL

Az általam tanulmányozott irodalom bátorít föl arra, hogy összegezve (és egyszerűsítve) az ismereteimet, fölvázoljak néhány követhető munkahipotézist. Egy szerző kompozíciós munkáját megvizsgálhatjuk a következő szempontok szerint:

1. lehetséges szempont a művek terjedelme,
2. összeállítható meghatározott műfajokból (Szörényi László elemzése Balassi Valahány török bejt kompozíciójáról),

3. összekötheti őket a tematikus azonosság (egy briliáns megoldás: Szigeti Csaba: A Bartók-vers 2000, 1991/4. 56–60.),
4. egybekapcsolhatják a formai jegyek (például a rímzavak vagy a metrika),
5. érvényesülhet a varietas-elv (a három egymást követő mű közül a középső nem hasonlíthat a megelőzőhöz és a követőhöz – lásd Horváth István Károly Catullus-tanulmányai),
6. egymáshoz fűzheti őket a vers-idő (az időbeliséget önállóan véve),
7. kapcsolódhatnak a narráció alapján,
8. elrendezhetik a jelesebb napok szerint a műveket (naptár alapján, ünnepek szerint – vallásos, társadalmi, egyéb – az elsők egyike Ovidius Fastija),
9. a gyűjtemény összeállhat valamilyen jelképrendszer alapján (ezek lehetnek kialakult jelképrendszerek, közismert jelképtárak vagy számszimbolika alapján – Kerényi Károlynak vannak ide vonatkozó írásai),
10. ehhez közelíthető a betűjelentés (ez lehet abécédárium vagy akrosztikoni elv, esetleg kabalisztika),
11. lehet csoportosítani a poétikai szerkezet szerint is – legyen példa akár Horatius, Petrarca, Berzsenyi vagy Csokonai kötetkompozíciója,
12. lehetséges válogatni a fikció és a realitás viszonya alapján is,
13. rendszerezni lehet a felhasznált források, evokációk, allúziók, imitációk és reminiszcenciák alapján,
14. megvalósítható egy szorosan vett kronológiai fölépítés is (amikor figyelembe vehetjük az első és/vagy utolsó kéziratot, az első közlés és az első kiadás idejét – a kezdetét és/vagy befejezését). Ez a fajta válogatás különösen akkor válhat érdekessé, ha eltér a valóságtól, és éppen műviségében hordoz többletjelentést,
15. lehetséges alap a hely (a keletkezés helye, az első /vagy sokadik/ közlés helye, az első /vagy sokadik kiadás/ helye – Martinkó Andrásnak a Petőfi Irodalmi Múzeum 1973-as évkönyvében megjelent írása ilyen megvilágításban tárgyalja Petőfi verseit),
16. kutatható a befolyásoló személyek köre (a barátokon és a kritikusokon kívül sokat jelenthet az első /és a sokadik/ kiadó személye),
17. az életművizsgálatnál tekintettel lehetünk arra is, hogy milyen a viszony a szerző korábbi és későbbi életmű-konceptiója, esetleg ennek terve között, valamint arra, hogy miként ítéli meg a saját és mások (elődök, kortársak) megvalósult és tervezett életműkiadás közti kapcsolatot.

Lehetséges, hogy ezek a szempontok néhol átfedik egymást, vagy hogy esetenként sokat fogtam együvé; az is biztos, hogy nem soroltam fel az összes lehetőséget. Ennek ellenére úgy vélem, hogy hasznos lesz ez az összesítés.

MENNYISÉGI VIZSGÁLATOK A BAKA-ÉLETMŰBEN

Bármennyire is műhelymunkának minősül, mégis szükséges be is mutatni, hogy milyen anyagra épülnek majd a következtetésem. Vessünk egy pillantást Baka István versciklusaira/köteteire!

1. Magdolna-zápor 1975.

1. Az udvar fája	7 vers, a cikluscímadó	5.!
2. Prédikátor-ének	11 vers, a cikluscímadó	7.!
3. Legenda, hát lehullasz	9 vers, a cikluscímadó	9.!
4. Ima	8 vers, a cikluscímadó	1.!

2. Tűzbe vetett evangélium 1981.

1. A Jantra hídján	3 vers, a cikluscímadó	3.!
* 2. Tűzbe vetett evangélium	5 vers, a cikluscímadó	5.!
3. Könyörögj érettem	4 vers, a cikluscímadó	1.!
4. Miért hallgatsz, tavaszi erdő	9 vers, a cikluscímadó	2.!
5. Háborús téli éjszaka	9 vers, a cikluscímadó	0.!

3. Döbling 1985.

1. Isten fűszála	8 vers, a cikluscímadó	8.!
2. Mefisztó-keringő	5 vers, a cikluscímadó	5.!
3. Halottak napja	8 vers, a cikluscímadó	8.!
* 4. Döbling	6 vers, a cikluscímadó	0.!

4. Égtájak célkeresztjén 1990.

1. Legenda, hát lehullasz	10 vers, a cikluscímadó	9.!
2. Könyörögj érettem	6 vers, a cikluscímadó	5.!
3. Fegyverletétel	11 vers, a cikluscímadó	10.!
4. Szakadj, Magdolna-zápor	7 vers, a cikluscímadó	6.!
ua. 5. A Jantra hídján	3 vers, a cikluscímadó	3.!
6. Tűzbe vetett evangélium	9 vers, a cikluscímadó	9.!
ua. 7. Háborús téli éjszaka	9 vers, a cikluscímadó	0.!
ua. 8. Isten fűszála	8 vers, a cikluscímadó	8.!
9. Mefisztó-keringő	4 vers, a cikluscímadó	4.!
10. Halottak napja	7 vers, a cikluscímadó	7.!
ua. 11. Döbling	6 vers, a cikluscímadó	0.!
12. Balcsillagzat	7 vers, a cikluscímadó	6.!
13. Prelüd	7 vers, a cikluscímadó	6.!
14. Tájkép fohással	7 vers, a cikluscímadó	7.!

5. Farkasok órája 1992.

1. Liszt Ferenc éjszakai	5 vers, a cikluscímadó	0.!
2. Yorick monológjai	7 vers, a cikluscímadó	0.!
* 3. Farkasok órája	6 vers, a cikluscímadó	4.!
4. Az Apokalipszis szakácskönyvéből	7 vers, a cikluscímadó	3.!
5. Sztyepan Pehotnij versesfüzete (1972–1991)	13 vers, a cikluscímadó	0.!

(NB! A *-gal jelzett ciklus a kötet címadó ciklusa.)

(Megjegyzem, hogy a Beavatások című kötetet (1991) nem vettem fel a vizsgálandók közé: egyrészt, mert lírai és epikai művek vegyítése, másrészt, mert egyértelmű a tematikus elrendezés – arról nem is szólva, hogy egy új darabot sem tartalmaz, ellentétben a föntiekkel.)

Egy összesítés a következő adatokat mutatja: a 3 kötet című ciklussal 25 nem kötet című ciklus áll szemben, ezért ezt a kiemelést esetlegesen tartjuk. Azt is látjuk, hogy csak 5 olyan ciklusunk van, amelynek címe nem szerepel verscímként, a többi 23 ciklus a benne szereplő verstől kapta címét: a költő tehát sokkal nagyobb gondot fordított a ciklusok, mint a kötetek kidolgozására.

Igen érdekesek a mennyiségi összevetések (s most ne ijedjünk meg a számoktól):

3 verset tartalmaz: 1, sorainak száma:	60: 2/1.
(A 2/1 jelentése: második kötet első ciklusa.)	
4 verset tartalmaz: 2, sorainak száma:	120: 2/3. 229: 4/9.
5 verset tartalmaz: 3, sorainak száma:	88: 2/2. 261: 3/2. 177: 5/1.
6 verset tartalmaz: 3, sorainak száma:	206: 3/4. 195: 4/2. 244: 5/3.
7 verset tartalmaz: 8, sorainak száma:	186: 1/1. 135: 4/4. 96: 4/10. 204: 4/12. 224: 4/13. 203: 4/14. 275: 5/2. 134: 5/4.
8 verset tartalmaz: 3, sorainak száma:	123: 1/4. 125: 3/1. 113: 3/3.
9 verset tartalmaz: 4, sorainak száma:	167: 1/3. 192: 2/4. 318: 2/4. 136: 4/6.
10 verset tartalmaz: 1, sorainak száma:	172: 4/1.
11 verset tartalmaz: 2, sorainak száma:	217: 1/2. 214: 4/3.
13 verset tartalmaz: 1, sorainak száma:	268: 5/5.

A MENNYISÉGI ADATOK ÉRTÉKELÉSE

Amint látjuk, a költő leggyakrabban 7 versből építi a ciklusát, bár ebből sokat levon az, hogy ez a válogatottra vonatkozik többségében. Ám ha az 5, 6, illetve a 8 és 9

versből állókat is megnézzük, akkor azok a válogatott középarányoshoz igazodnak. Kérdés, hogy ebben a hetes-irányúságban közelébb jutunk-e az alkotás belső lényegéhez a misztikára, kabalisztikára, irracionálisra fogékony Baka esetében?

Meglehetősen furcsa, hogy a 28 ciklusból 16 rövidebb 200 sornál (11 ciklus 200–300, 1 pedig 318 soros). Sőt, találkozunk 60, 88 és 96 sorosokkal is! Pedig azt hihetnénk – még ha nem is lehet rőffel mérni a verset –, hogy egy ciklus jóval terjedelmesebb, mint egyetlen műalkotás. Ha csak ezt nézzük is, már a sűrítés mennyi és milyen eszközével kell, hogy éljen Baka – hiszen a vers kifejezőerejét, akárhogy is, mégiscsak a szavak hordozzák! (Részben e problémára válaszol Varga Magdolna dolgozata: Baka István stíluszajátosságainak vizsgálata, Szeged, 1992. – kézirat. A pályamunka csak három ciklust vizsgál közelebbről: Háborús téli éjszaka, Döbling és Yorick monológjai.) A többi mennyiségi adatunk már a minőségi jellemzőkkel keveredik, így ezekre nem keríték sort.

A TUDATOSSÁG KÉRDÉSE

Állandóan visszatérő kérdése a laikusnak: s a költő ezt így gondolta? Az adatok itt a már megvalósult művekre vonatkoznak, legfőleg a megközelítésük, kiválasztásuk (Heisenberg-tétel) nélküli az irodalmi tény objektivitását. Természetesen jól jön, ha a szerző maga ad választ erre a kérdésre (hiszen többek közt ez adja Földessy Gyula Ady minden titkai című monográfiájának irodalomtörténeti jelentőségét).

A költő így nyilatkozott erről: – *A ciklusok nálam sohasem előzetes terv, hanem egyfajta önszerveződés révén jönnek létre. Az ember általában érzi, mi hiányzik még, azt próbálja megírni, ha sikerül. Az intuíciónak van tehát legnagyobb szerepe, de az a jó, ha a végeredmény mégis egy tudatos terv megvalósításának tetszik. (Ebbe persze belesegít az ember, amikor az anyag 4/5-e már készen van.)* – (in: Baka István vallomása saját szövegében és gépiratáról másolva, Szeged, 1992. 08. 07.)

Könnyű lenne ezzel a jokerrel minden művet és kötetet – Eckermanként életművet is – magyarázni. Ám már Poe nagy elemzése, A műalkotás filozófiája sem tekinthető egyetlen, biztos értelmezésnek. Ezért – erre a megközelítésre is építve – a problematika további vizsgálatakor már a minőségi kérdésekre igyekszem majd válaszolni. Utánam, olvasó! – invitálja többször is a narrátor a befogadót a Mester és Margaritában. Ezzel zárhatom vizsgálatom első részét magam is.

A CIKLUSOK ADYNÁL ÉS BAKÁNÁL

A kötetszerkesztés Ady óta többet jelent holmi összegyűjtésnél, válogatásnál. A ciklusokba rendezett versek újabb jelentéssel gazdagodhatnak, sőt: lehet akár életművet is komponálni (az újabb irodalomból figyelemre méltó Géczi János kísérlete – lásd a LÉGHAJÓ NEHEZÉKE és a VADNARANCSOK cím köré szerveződő különböző műnemű alkotásokat). Bakának bevallottan Ady az egyik mestere, elég ha három versére utalok: Tűzbe vetett evangélium, Ady Endre vonatán, Háborús téli éjszaka. Ha azonban a ciklusait vizsgáljuk, akkor meglehetősen eltéréssel találkozunk. Ady 56 ciklu-

sából 10-nek nem verscím a címe, s a címadó versek 5 kivételével a verscsoport első harmadában vagy a közepén helyeztetek el. Bakánál viszont többségében a ciklus végén található, e megoldással láncszemszerű kapcsolat jön létre, hiszen a cikluscím és a címadó vers keretbe is foglalja a tematikus egységű ciklusokat.

A MAGDOLNA-ZÁPOR (1975) eredeti négy ciklusából még csak egy volt ilyen, a TÚZBE VETETT EVANGÉLIUM (1981) öt ciklusából kettő, a DÖBLING (1985) mind a négy ciklusa már erre épül (ha a Döbling végső versét tekintjük címadónak, az ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN (1990) tizennégy ciklusából tizenháromat formált ilyené a művész. A BEAVATÁSOK (1991) szerkesztésével korábban foglalkoztam (Tiszatáj, 1991/9.) – itt nem tekintem vizsgálандónak. A FARKASOK ÓRÁJA öt ciklusának egyike sem mutat kapcsolatot ezzel az elrendezéssel, ezt vagy a kötet keletkezéstörténete magyarázhatja vagy a következő kötetek szerkezete.

Hogy Baka milyen fontosnak tartja a cikluskompozíciót, erre bizonyíték lehet az is, hogy újra- és újrarendezi ciklusait, esetenként pedig más címmel látja el (erről bővebben Forrás, 1990/9.). A tudatos szerkesztés mellett szól az is, hogy többször is írt ciklusszerű verseket: Aeneas és Dido, Fredman szonettjeiből, Trisztán sebe. Vajon mi e rendszerszeretet alapja?

RENDSZERELVEK (APPROXIMÁCIÓ)

Ha valaki Baka műveit tanulmányozza, könnyen fölfigyelhetett arra, hogy a költő milyen sokszor nyúl a misztikához, kabbalisztikához (pl. Mágikus szonettek), s bár ezt többnyire a játékosság át- meg átjárja, de még az olyan komoly, ars poetica versek is idesorolhatók (még ha tudatos a szerepjáték), akár a (...) Mint vámpír, aki sírboltjában ébred... (...). Hosszan lehetne itt játszani a különböző lehetőségekkel – ám célszerű megvárni az alkotó vallomását.

A másik értelmezési lehetőségként a matematikai logika, a kombinatorika, a számsorozatok világának törvényszerűségei kínálkoznának. Van már példa a műértelmezésre ilyen alapokkal, gondolok az amerikai angol Hofstadter nevezetes könyvére: Gödel – Escher – Bach (New York 1980). Igaz, ő nem alkalmazta a sorozati törvényeket a szépirodalomra. Viszont Falus Róbert tanulmánya (Az aranymetszés legendája, Bp., 1982.) már irodalmi műveket is vett figyelembe – igaz, a Fibonacci-sor csak egy a lehetséges törvényszerűségekből. Falus gondolatgazdag művét magam is fölhasználtam egy verselemzésemben (Baka István: Vörösmarty-töredékek – Tiszatáj, 1990/4.).

A végtelen sorozat potenciálisan végtelen. Az így rendeződő sorok, versek a végtelenség illúzióját kelthetik a befogadóban – ám ezt a periodikus (ha olyan) ismétlődést nem lehet tudományosan alátámasztani, a matematika csak lerombolni tudja ezt az illúziót (itt mondok köszönetet Kincses János matematikus barátomnak), így ezt sem kiálthatjuk ki egyedülinek.

Ha az ismétlődés különböző válfajait kutatjuk, óhatatlanul a retorikai és a stilisztikai alakzatokkal találkozunk. Született is már egy ilyen dolgozat (Varga Magdolna: Baka István stílussajátosságainak vizsgálata /pályaműkézirat/, Szeged, 1992.). Ennek nyomán indulva figyeltem föl Fónagy Iván elegáns és ötletes előadására (Gondolatalakzatok, szövegszerkezet, gondolkodási formák, Bp., 1990.) és Nagy János tanulmá-

nyaira: Sorok játéka: játékok sora, Rendszer-hangzás: hangzás-rendszer, Számok és színek – színek és számok, valamint A szabály művésze avagy a művész szabályai címűekre (ezek kéziratban). Úgy vélem, hogy Baka mint formabiztos fordító és mint a költői hagyományok híve, tanulmányozza is a művészet mesterségét – itt lehetne keresni érveket. Viszont kétségtelen, hogy a költői ritmusérzék és nyelvérzék nem feltétlenül magyarázható még ilyen tudományos megközelítéssel sem. Pedig ha Poe világhírű esszéjére gondolok (A műalkotás filozófiája), akkor hinnem kellene a művészi tudatosságban – ám E. följegyzései (nem a goethei, hanem az Esterházy Péter-i) elbizonytalanítottak.

A ritmusérzékkel kapcsolatos a negyedik út. Nem szabad megfeledkezni a zeneelméleti ismeretekről sem. Baka óriási komolyzenei műveltsége és a jó barát zeneszerző: Huszár Lajos szakmai segítsége lehetővé tette, hogy a költő a különböző művészeti ágakra jellemző műfajokat próbálta meg egyesíteni. Gondolok itt a Trauermarschra, a Mefisztó-keringőre, a Prelüdre, a Halál-boleróra, a Balcsillagzatra, a Szürke felhőkre, a Gyászmenetre vagy a legutolsó versek közül egy: In modo d'una marcia. A műfajok lehetséges ötleteit Pelle Anita gyűjtötte össze (Szonátaforma, cantiléna, rondóforma – a mahleri szimfóniáktól a bartóki hídszerkezetig – kézirat). Ennek felhasználása avatottabb szerzőt kíván.

A Baka-kötetek olvasója arra is fölfigyelhetett, hogy hogyan alakulnak ki ezek a ciklusok: s itt egyszerűen a ciklusokban található versekre gondolok. Az ötödik lehetséges értelmezés a versek szerkezetéből indulhat ki. Az első kötetben összesen hét keretes szerkezettel találkozhatunk. A második kötetben ugyancsak négygel találkozunk, ám ezekből kettő (a Ballada és a Trauermarsch) már jellegzetesen bakás – s itt olvasható a Háborús téli éjszaka is! A harmadik kötet második ciklusa ismét erre épül – egy híján, s itt találjuk a Döblinget. Az összegző negyedik kötet új versei közül (12–14. ciklusok) szinte valamennyi az ismétléses variációra épül. Az ötödik kötet párosításai a negyedik epikai alkotásnál sérülnek: itt két vers rendelődik hozzá a többi egygel szemben (erről még a Tiszatáj 1991/9-es számában). A hatodik kötet esetében már csak a versszerkezetekről beszélhetünk, a cikluskompozíció nem érvényesül.

EGY VERSKOMPOZÍCIÓ VIZSGÁLATA

A mai magyar irodalomban nemcsak Weöresnél találunk példát az ismétléses játékokra. A tükörszerű szerkesztésre példa Vári Attila Visszatetszik vagy Kálnoky László A labirintus című műve. Az anaforikus szerkesztésre Kálnoky 7 című szonettjét hoznám, az epiforikusra Kányádi Sándor Sóhajtását. A rondóra (?), szonátára (?) emlékeztető ismétlődés figyelhető meg Nemes Nagy Ágnes Éj című alkotásában. Tandori Dezső a vers születését kíséri riporter figyelemmel: A Klee–Milne vázlatkönyvbe. Bakánál először az 1977-es versében láthatjuk az ismétléses szerkesztés megvalósulását: a Trauermarschban.

TRAUERMARSCH
Gustav Mahler emlékének

- Tratatatam, tratatatum, tratatatum...*
A messzeségből trombiták
réztücsökciripelése száll,
előnti a Birodalom
5 *réteit a trombita-csiganyál.*
Tratatatam, tratatatum, tratatatum...
Közeledik a gyászmenet,
gyászfátyol-napfogyatkozás
a hölgyek arcán s rettenet,
10 *de gyászölükben izgalom:*
nyirkosodnak a gyászbugyik,
s jönnek a gyászfrakkos urak,
éjből a frakk – a csillagok
óraláncán fityeg a hold,
15 *és gyászos nemiszervük combjuk*
között lélekarangozik.
Tratatatam, tratatatum, tratatatum...
Az élen gyászkanócán üget
a tábornok, mindkét fülében
20 *vatta – ha villám csattog is,*
csak annyit hall belőle, mintha
csészén ezüstkanál kocogna,
plomba a tábornok fogában:
sziklába töltött ekrazit,
25 *gyászzsebében a pakli kártya,*
s azt látja, ha álmodozik:
a kártyalapok figurái
egymásnak lábbal fektetett,
véres katonatetemek.
30 *Tratatatam, tratatatum, tratatatum...*
Közeledik a gyászmenet,
huszárok mentéjén a sújtás
kanyarog, mint drótakadályok,
vonulnak a sötét mezőn,
35 *cselédszoba-Birodalomban,*
a szénaboglyák – kiscselédek
befülledt dunyhái között.
Tratatatam, tratatatum, tratatatum...
Trombita harsan – réztücsök,
40 *közeledik a gyászmenet,*
rulettgolyó-hold körbefutja
az eget, csillagzsetonok

- gyűlnek az Isten asztalára,
a gyászhintó lassúdan úszik,
45 bakján a Sarkcsillag a lámpa,
vonul a gyász-Göncölszekér,
a tavak ablakát betörve
vízmélyig gomolyog az éj.
Tratatatam, tratatatum, tratatatum...*
- 50 Közeledik a gyászmenet,
a réztücsökciripelésben
nyikorognak gyázkerekek,
s mint körfűrész, forog a hold,
csillagon – görcsön – felsikolt,
55 hasad a deszka-éj, az ében,
szekercecsattogás – ki épít
ravatalt vagy vesztőhelyet?
Trombita-csiganyálas rétek,
közeledik a gyászmenet,*
- 60 gyázkancáján üget az élen
a tábornok, a hölgyek arcán
gyászfátyol-napfogyatkozás,
huszárok mentéjén a sújtás
szögesdrót, zúzmara-lepett,*
- 65 trombita harsan – réztücsök,
gyászarkangyal suhog az éjben,
lebeg a gyászolók fölött,
óceánjáró-nyelv ütődik
fogsora jéghegyeibe,*
- 70 állnak cselédlány-dunyha boglyák
trombita-csiganyálezüstben,
rulettgolyó-hold fut az égen
csillagzsetonok halmait
söpri maga elé az Isten,*
- 75 és réztücsökciripelésben
– bakján a Sarkcsillag a lámpa –
úszik a gyász-Göncölszekér.
A tavak ablakát betörve,
mint szétdurrant pezsgőspalack,*
- 80 vízmélyig gomolyog az éj.*

Most semmi másra nem tekintünk, csak az ismétlődésre. A következő ábra vizuálisan próbálja meg érzékeltetni, amit a vers hallgatásakor nem tudunk követni az idő irreverzibilitása és lineárisága miatt. Szeretném felhívni a figyelmet a négyszeres kötésre, amely amellet, hogy látványos összetartóként nyilvánul meg, a különböző kötésmechanizmusokat is érzékelteti. A direkt nem periodikus ismétlődés az élet véletlenszerűségére játszik – s így érzékelteti a lezárhatatlan időt.

1!	a	-	1*		
2	1		I		
3!	b	--	I	-	1*
4			I		I
5	2		I		I
6=1	a	-	2*		I
7!	c	--	I	--	I - 1*
8!	d	--	I	--	I --I --(62)
9!	e	--	I	--	I --I ----(61)
10			I	I	I
11			I	I	I
12			I	I	I
13			I	I	I
14			I	I	I
15			I	I	I
16	7		I	I	I
17=6=1	a	-	3*	I	I
18!	f	--	I	--	I --I ----(60)
19			I	I	I
20			I	I	I
21			I	I	I
22			I	I	I
23			I	I	I
24			I	I	I
25			I	I	I
26			I	I	I
27			I	I	I
28			I	I	I
29	11		I	I	I
30=17=6=1	a	-	4*	I	I
31=7	c	--	I	--	I - 2*
32!	g	--	I	--	I ----(63)
33!	h	--	I	--	I ----(64)
34			I	I	I
35	2		I	I	I
36!	i	--	I	--	I --I ----(70)
37	1		I	I	I
38=30=17=6=1	a	-	5*	I	I
39!	j	--	I	--	I --I ----(65)
40=31=7	c	--	I	--	I - 3*
41!	k	--	I	--	I ----(72)
42!	l	--	I	--	I ----(73)
43			I	I	I
44	2		I	I	I
45!	m	--	I	--	I ----(76)

46!	n	-- I -- I -- I -----	(77)
47!	o	-- I -- I -- I -----	(78)
48!	p	-- I -- I -- I -----	(80)
49 = 38 = 30 = 17 = 6 = 1	a	- 6* I -- I	
50 = 40 = 31 = 7	c	----- I - 4* I	
51 = 3'	b	----- 2* I -- I	
52		I--I -- I	
53		I--I -- I	
54		I--I -- I	
55		I--I -- I	
56		I--I -- I	
57		I--I -- I	
58	7	I--I -- I	
59 = 50 = 40 = 31 = 7	c	----- I--I -- 5*	
60 = 18'	f	----- I--I-----	(41)
61 = 9'	e	----- I--I-----	(51)
62 = 8	d	----- I--I-----	(53)
63 = 32	g	----- I--I-----	(30)
64 = 33'	h	----- I--I-----	(30)
65 = 39	j	----- I--I-----	(25)
66		I-----I	
67		I-----I	
68		I-----I	
69	4	I-----I	
70 = 36'	i	----- I--I-----	(33)
71	l	I-----I	
72 = 41'	k	----- I--I-----	(30)
73 = 42'	l	----- I--I-----	(30)
74	l	I-----I	
75 = 51' = 3'	b	----- 3*	
76 = 45	m	-----	(30)
77 = 46	n	-----	(30)
78 = 47	o	-----	(30)
79	l		
80 = 48	p	-----	(31)

NB! A felkiáltójeles arab számok (és vesszős változataik) az ismétlődő (s csak részben változott) sorokat jelölik. A betűk az azonos sorok jelölésére szolgálnak. A * előtti arab szám az előfordulások számát jelzi - ha kettőnél többször fordulna elő. A kétféle zárójelben megadott számok a csak kétszer előforduló sorok sorszáma, illetve az ismétlés sortávolságára utalnak. A betűsorba bekerült arab számok az ún. vaksorok mennyiségére utalnak.

Adataimból kitűnik, hogy a 80 sorból 24 ismétlés, legföljebb csekély variációval (30%). Hatszor az A sor, ötször a C, háromszor a B sor ismétlődött - az már a tartalmi elemzés tárgya, hogy miért éppen ezek. A többi betűvel jelzett 13 sor csak kétszer for-

dult elő, mintegy díszítőmotívumként. Úgy vélem: az ábra magáért beszél. Az ilyer ismétlés a Nemes Nagy Ágnes-vers megoldásához hasonlít; a fentebb kifejtett lehetőségek miatt egzaktabb értelmezésre nem vállalkozom. Ki-ki induljon el a számára leginkább kedvére való úton – Minden út Rómába vezet, ha elég sokáig követjük.

RENDSZEREK ÉS KÁOSZ

Úgy ítélem, hogy a fenti vizsgálatok megengedik, hogy nagyobb figyelmet szenteljek az olyan ciklusoknak, amelyekben az efféle szerkezetek jelen vannak. Ezért a következő részekben három ciklust szeretnék tanulmányozni: Háborús téli éjszaka, Döbling és Yorick monológjai – abból a szempontból, hogy hogyan érvényesül az ismétléses szerkezet a kompozícióban. Ezek a művek mutathatják meg, hogy hogyan teremt a művész a rendszerszerű világból önkényesen kiemelt elemek elrendezésével az Egészre utaló, arra jellemző műalkotást.

A dolgozat többi része tehát egy valóban nagy gyakorlottságon és tudáson alapuló művészi szemfényvesztés értelmezése. Utánam, olvasó! – bár a leleplezést (akár Woland vagy Fagót) én sem garantálom.